

Az alföldi városok fejlődésének adottságai az 1990-es évek új feltételrendszerében

Kiss János Péter

1. Az Alföld helyzetének változása

A területi fejlődés országokon belüli egyenlőtlenségeinek mértékét döntően két tényező határozza meg: egyrészt a gazdaság szerkezete és spontán piaci folyamatai, másrészt pedig az állami politika (kiemelten a gazdaság- és a regionális politika) céljai és gyakorlata. Közülük a redisztributív rendszerekben természetesen az állami politikáknak nagyobb a szerepe. Az 1990 előtti Magyarországon, ahol az 1960-as évek óta a politikai célok között szerepelt a területi kiegyenlítés is, elsősorban az elmaradott térségek iparosításának és a mesterségesen nivellált bér- és jövedelemviszonyoknak köszönhetően a regionális különbségek kisebbek voltak, mint a hasonló fejlettségű kapitalista országokban (Nemes Nagy 1999a). Ennek a politikának az Alföld – különösen a nagyobb városok, ahová az állami beruházások koncentráálódtak – az egyik nyertese volt. A XX. század első felével szemben – amikor a megmerevedett gazdasági struktúrájú, továbbra is jórészt agrárkarakterű térség egyre inkább lemaradt az ország más régióitól – az 1960-as évek elejétől az 1980-as évek elejéig-közepéig tartó időszakban viszonylagos felzárkózáson és abszolút értelemben is jelentős modernizálódáson ment keresztül.

Mindezt – az elméleti megfontolások, illetve néhány friss szakmunka (Illés 2002b, Nemes Nagy 1998) idevágó következtetései mellett – a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok is igazolják. Az iparban és a mezőgazdaságban keletkezett nemzeti jövedelem értéke alapján például – a szolgáltatások hozzájuk képest kiegyenlített térszerkezete miatt a korszakban döntően e két ágazat határozta meg a gazdasági teljesítmény térségi különbségeit (Kiss 1998) – 1960 és 1975 között minden alföldi megye gazdasági fejlődése gyorsabb volt az országos átlagnál, relatív (az országos átlaghoz viszonyított) pozíciója pedig javult a 2 időpont között (Barta 1977) Az ekkoriban még a nyugati országokban is a területi fejlődés legfőbb mozgatójának, egyszersmind a területfejlesztés legfőbb eszközének számító iparosítás adatait (Nemes Nagy 1999b) vizsgálva pedig az derül ki, hogy 1963 és 1980 között az ipari termelés növekedésének mértéke valamennyi alföldi megyében meghaladta az országos átlagot (197–575%, illetve 148%). A két időpont közötti éves átlagos ipartermelés-növekedési ütemek 20

megye közötti rangsorában az alföldiek helyezései a következők: 1. Szabolcs-Szatmár-Bereg, 2. Hajdú-Bihar, 3. Bács-Kiskun, 4. Békés, 10. Jász-Nagykun-Szolnok, 11. Csongrád. Döntően az ipartelepítésnek köszönhetően az átlagot meghaladóan bővült a helyi foglalkoztatás lehetősége, vált lehetővé a gazdaságszerkezet diverzifikációja és az életszínvonal lemaradásának csökkentése. Igaz mindez annak ellenére is, hogy a „szocialista iparosítás” extenzív volt, főképp kevésbé tőkeigényes ágazatokat honosított meg, az Alföldre telepített eszközök és technológia gyakran korszerűtlen volt, és az itteni gyárak jó része külső (elsősorban budapesti) vállalatközpont telephelyeként, a vállalatközpontnak kiszolgáltatva létesült, s így az itt termelt profit kisebb nagyobb hányada nemritkán „kiment” a térségből, máshol hasznosult.

Az 1990-es rendszerváltáskor azonban nemcsak az vált hamar nyilvánvalóvá, hogy az új viszonyok között a területi különbségek növekedése következik be, hanem az is, hogy ebben a folyamatban az Alföld településeinek nagyobb része rövid és közép távon minden bizonnyal a relatív vesztesek közé fog tartozni. Egyrészt ugyanis az átmenet súlyos gazdasági válság közepette ment végbe (1989–92 között 20%-kal csökkent a magyar GDP). A súlyos recessziók általában növelik a differenciálódást, mert a visszaesés a gyengébb gazdaságú térségeket éri el leggyorsabban és érinti a legnagyobb mértékben, márpedig az Alföld fejlettsége néhány nagyobb várost kivéve még 1989-ben is elmaradt az országos átlagtól (1/a. táblázat).

Másrészt, ennél is fontosabb volt, hogy az ország áttért a piacgazdaságra, így a területi különbségek alakulásában is a gazdaság belső folyamatai váltak meghatározóvá. Ennek következtében hamar kiderült, hogy a korábbi, **viszonylag** kiegyenlített térszerkezet gazdasági alapja mesterséges volt, s jórészt az előző rendszer sajátos viszonyaihoz kötődött. Az elmaradott térségekbe telepített, államilag dotált, jelentős részben külső (főleg budapesti) vállalatközpontokból irányított – s anyavállalatától függetlenül piaci kapcsolatok kiépítésére nem képes – ipari üzemek jó része töredékére zsugorodott vagy tönkrement. Mivel e függő helyzetű telephelyek leginkább a kisvárosokban voltak jellemzőek, a városhálózaton belül is érzékelhető volt e folyamat differenciáló hatása. Az évtized eleji válság hatását – különösen az észak-alföldi térségben – tovább erősítette, hogy a fővárosi és észak-magyarországi vállalatok legelőször ingázó munkásaiktól váltak meg.

A válságot az Alföldön tovább erősítette két objektív körülmény is. Az egyik a keleti piacok összeomlása, illetve a keleti kapcsolatok szerepének marginalizálódása. Mivel a földrajzi közelség okán a keleti kooperációra (leginkább is a szovjet exportra, és/vagy nyersanyag-behozatalra) építő vállalatok aránya magasabb volt, különösen az Északkelet-

Alföldön, illetve egyes élelmiszer-, textil-, és vegyipari ágazatokban, valamint a vasúti szállításban okozott katasztrofális visszaesést, leépítéseket és csődöket – ez a változás (Illés 2002a).

Másrészt a mezőgazdaság szerepe 1990-ben is az Alföldön volt a legnagyobb az ország régiói közül (az aktív keresőknek összességében 24%-át, több kisvárosi-falusi térségben, sőt egyes városokban is közel felét foglalkoztatta az ágazat!), így az „átlagosnál” jobban érintette az Alföldet az a tény is, hogy az ágazatok közül az agrárszektor került a legmélyebb és leghosszabban tartó válságba 1990 után. Az agrárfoglalkoztatás visszaesésének mértéke ugyan kissé elmaradt az átlagostól, az évtized során bekövetkezett 70%-os létszámcsökkenés azonban így is kétszázezer keresőt jelent, akiknek jó része a munkanélküliek, illetve az inaktív keresők számát növelte. Emellett a ma átlagosan 10%-os agrárkeresői arány is éppen duplája a nem-alföldi megyék hasonló adatának, ami jól mutatja, hogy az ágazat lecsökkent termelési volumene, gyenge jövedelmezősége, értékesítési nehézségei is fokozottabban érintik az Alföldet. Mindez természetesen elsődlegesen a falvak problémája, ám hatása a városokba is „begyűrűzik”, főleg az erősebben mezőgazdasági karakterű térségek kisvárosi központjainak (jórészt egykori mezővárosoknak) a nehézségeit fokozza: szolgáltatásaik iránt kisebb a fizetőképes kereslet, élelmiszer-feldolgozó üzemek versenyképessége rosszabb, foglalkoztatási problémáik nagyobbak.

Az Alföld és a piacgazdasági átmenet

Az 1993 után bekövetkező stabilizációs, majd az országosan 1996 körül kezdődő növekedési szakaszban az is egyre világosabbá vált, hogy az új viszonyok között Magyarország számára kínálkozó fejlődési pályák szempontjából az Alföld adottságai vagy abszolút értelemben is kedvezőtlenek, vagy legalábbis az ország régiói között korántsem a legkedvezőbbek (Baukó 1999). A rendszerváltozással összefüggő pozitív fejlemények, új lehetőségek túlnyomórészt nem „Alföld-specifikusak”, az ország többi térsége számára is hasonlóan rendelkezésre állnak – az Alföld korábbi relatív előnyeinek elvesztésére, leértékelődésére ugyanakkor számos példa akad.

Vegyük sorra ezeket, az ország és ezen belül az Alföld területi-települési fejlődésének kereteit meghatározó legfontosabb tényezőket, folyamatokat!

A piacgazdasági viszonyok között a helyi fejlődés ütemét és jellegét is elsődlegesen a magántőke folyamatai határozzák meg. A rendszerváltás környéki válság időszakában ugyanakkor a helyi (magyarországi) magántőke-felhalmozódás még minimális volt, s

nyilvánvalónak látszott, hogy belső forrásokból még hosszú évekig lehetetlen lesz a gazdaság dinamizálásához elengedhetetlenül szükséges beruházások finanszírozása. Ezt felismerve, a magyar kormányok 1990 után – valamennyi más volt szocialista országnál hamarabb és egyértelműbben – igyekeztek elősegíteni a külföldi tőke beáramlását. Ez a politika nemzetgazdasági szinten összességében sikeres volt, jelentős szerepet játszott a magyar gazdaság talpra állásában, illetve új növekedési pályára állásában. A külföldi befektetők telephely-választási szempontjainak korlátok nélküli érvényesülése ugyanakkor egyidejűleg a területi egyenlőtlenségek növekedéséhez is jelentős mértékben hozzájárult, s ennek során sem az Alföld települései kerültek előnyösebb pozíciókba.

A tőkebevonás egyik útja a *privatizáció* volt. Ennek térszerkezetét a korábbi állami vagyon nagysága és minősége határozta meg. A korábbi évtizedek iparosításának fogyatékoságait, az ide helyezett ipartelepek többségének korszerűtlenségét jelzi, hogy a hat alföldi megyében privatizálható állami portfólió értéke az országosnak csak egytizedét, sőt a vidékinek is mindössze egyötödét tette ki (Rechnitzer 1998), miközben az ország lakosságának 29, a vidékinek 35%-a él itt. Így a külföldi tőke érdeklődését az Alföldön csak kevés cég keltette fel: leginkább a nagy áram- és gázszolgáltatók és egyes élelmiszerfeldolgozó üzemek, amelyeket kevés befektetéssel tovább működtethettek az új tulajdonosok a helyi piacokon. A többi vállalatot zömmel magyar magánbefektetők, gyakran az egykori vezetők vették meg, ám ezek általában a vételárat sem készpénzből fizették, fejlesztésre, foglalkoztatás-bővítésre még jó esetben is csak hosszú évekre kiterjedő túlélési, piacépítési, felhalmozási időszak után voltak képesek. A néhány, külföldiek által megvett és fejlesztett, korszerű termelő nagyvállalat szerepe ugyanakkor jelentősnek bizonyult majd mindegyik megyeszékhely, s kulcsfontosságúnak egyes kis- és középvárosok (pl. Tiszaújváros, Jászberény, Martfű, Szentés, Hódmezővásárhely, Orosháza, Tiszavasvári, Mátészalka) „szigetszerűen” jelentkező stabilitásában, relatíve kedvező pozíciójuk megőrzésében. A korábbi állami vállalatok romjain alakult, esetleg – elvértve – 1989 után keletkezett és megerősödő magyar tulajdonú kis- és középvállalatok viszont inkább csak az évtized vége felé jutottak érzékelhető stabilizáló-dinamizáló szerephez egyes városokban.

A magyarországi gazdasági növekedés döntő forrásai azonban a külföldiek – túlnyomórészt multinacionális óriásvállalatok – *zöldmezős beruházásai* voltak. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a települések fejlődési esélyeit meghatározó döntések legfontosabb helyszíne az állami politika műhelyeiből a transznacionális vállalatok külföldi központjaiba tevődött át (Illés 2002a). A multik pedig igen határozott területi preferenciák mentén koncentrálták beruházásaikat: a szolgáltató szektorokban a legnagyobb helyi piaccal rendelkező és kelet-

európai terjeszkedésük regionális központjának is alkalmas Budapesten és környékén fektettek be, az iparban pedig a jó infrastrukturális adottságú és a nyugat-európai piacaihoz legközelebb fekvő Északnyugat-Magyarországot preferálták. Ennek köszönhetően az alföldi városok többségének – amelyek egyaránt messze esnek a külső tőkebeáramlás fő forrásától, Nyugat-Európától és Budapeستől is – fekvése leértékelődött a korábbi időszakhoz képest. E predesztináció hatását kormányzati és helyi eszközökkel csak mérsékelni lehetett az évtized során, alapjában megváltoztatni nem. Ebből az összefüggésből következik természetesen a Budapesthez, illetve a **nyugati határhoz** viszonylag közelebb eső alföldi városok (pl. Kecskemét, Szolnok, Jászberény) relatív előnye is.

A külső tőkebefektetők érdeklődését a térség települései iránt néhány további tényező is mérsékelte. Az egyik ezek közül az ipar, különösen a gépipar szerényebb mértékű jelenléte, hiszen a kilencvenes évek gazdasági növekedésének mintegy felét, egyúttal a sikeres vidéki térségek nekilendülésének alapját általában ez az ágazat adta (**Kiss 1998**). A gépipari befektetők az Alföld városainak többségében – az élelmiszergazdaságra, közszolgáltatásokra, később könnyűiparra alapozódó alföldi gazdaságfejlődési út örökségeként – ilyen hagyományokat, munkakultúrát, műszaki szakembereket, de még csak potenciális beszállítókat sem nagyon találhattak.

Nem volt képes mérsékelni a kedvezőtlenebbé vált fekvésből eredő hátrányokat a *közlekedési és kommunikációs infrastruktúra* sem. A vasút vonatkozásában ugyan a rendszerváltáskor az Alföld relatív előnnyel rendelkezett az ország többi nagyteréségéhez képest, ám a vasút szerepe az évtized elején mind az áru-, mind a személyszállításban drámaian csökkent, s a befektetők döntéseiben ma már általában csak marginális szerepet játszik. A fokozódó jelentőségű közúti közlekedés, ezen belül is elsősorban a tőkeáramlás szempontjából legfontosabb gyorsforgalmi utak szempontjából a térség rendszerváltáskori kedvezőtlen helyzete csak minimális mértékben javult az évtized során az Alföld peremén futó M3-as, illetve az M5-ös autópályák egy-egy új szakaszának megépülésével. A régió megyeszékhelyei azonban – Kecskemétet kivéve – még ma is háromnegyed–másfél órával messzebb vannak közúton Budapeستől és a nyugati határtól, mint amennyire az európai átlagot közelítő gyorsforgalmiút-sűrűség megvalósulásakor lehetnének, a határ menti térségek kisvárosai esetében pedig akár két óránál is nagyobb ez az időkülönbség. A dunántúli és az észak-magyarországi régiók városainak helyzete e tekintetben már 1990-ben is jobb volt az alföldi társaikénál, s az azóta bekövetkezett fejlesztések hatása ezt a különbséget tovább növelte. A közúti közlekedés versenyképességet befolyásoló szerepe ugyanakkor az Alföldön belül is megmutatkozik. A megépült új autópályaszakaszok (Kecskemét–Kiskunfélegyháza,

Gyöngyös–Füzesabony) 20-25 km-es sávjaiba eső települések helyzete a vonatkozó vizsgálatok szerint pozitív irányba mozdult el környezetük hasonló méretű településeihez képest, kimutatható továbbá a legfontosabb főútvonalakra felfűződő városfüzérek relatíve kedvezőbb helyzete is (Nemes Nagy 1999a).

A rendszerváltás és a piacgazdaságra való áttérés hatásai országosan is, az Alföldön azonban különösen tovább erősítették a gazdaság terciarizálódásának már az 1970-es évek végétől jellemző tendenciáját. Az évtized eleji visszaesés időszakában a *szolgáltató szektorok* munkahelymegtartó ereje lényegesen nagyobb volt, mint a termelő ágazatoké, hiszen a nagy állami ellátórendszerek (oktatás, egészségügyi és szociális ellátás), illetve a közigazgatás „piaca” nem csökkent. Az ipar és a mezőgazdaság leépülése az Alföldön még inkább felértékelte a szolgáltatások foglalkoztatási szerepét, amit tovább erősített, hogy a kényszervállalkozások zöme is szolgáltató ágakban (leginkább a kereskedelemben) alakult. Mindez, valamint a sikeres dunántúli régiók ipari alapú fejlődése pedig azt a paradox helyzetet eredményezte, hogy 2000-re egyes alföldi régiók (pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar) és nagyvárosaik váltak a vidéki Magyarország leginkább terciarizált térségeivé (településeivé). Hogy azonban az Alföld gyors terciarizálódása nem a fejlődés, hanem inkább a lemaradás jele, azt jól mutatják a szolgáltató szektor belső arányai. Az alföldi megyékben ugyanis valójában a közszolgáltatások és a kereskedelem gazdasági-foglalkoztatási súlya kimagasló, míg a gazdaság dinamikájának indikátoraként felfogható üzleti szolgáltatások, valamint a turizmus súlya továbbra is a legalacsonyabbak között van.

A rendszerváltozás után a települések, térségek versenyképességének alakításában felértékelődött a *humán tőke*, a képzettség szerepe, s a közép-, illetve felsőoktatás bővülése elvileg esélyt is kínált a korábbi lemaradás csökkentésére. Lényeges változás azonban nem következett be. Az iskolázottság ugyan itt is folyamatosan javul, s az Alföld nyugati fele (Bács-Kiskun, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok megye) településeinek többsége a lakosság átlagos iskolai végzettségét tekintve a 2001. évi népszámlálás adatai szerint érzékelhetően előrelépett az országos rangsorban. Szinte változatlan maradt ugyanakkor az Alföld felsőoktatásának hagyományos profilja: kiemelkedő a főiskolai szintű, illetve az agrár, pedagógus, egészségügyi szakirányú képzések aránya, ezzel szemben alig van jelen a műszaki felsőoktatás, és viszonylag szerényebb súlyú a közgazdasági képzés. Ez a gazdaság előrelépése – különösen a külső tőke beáramlása – szempontjából kifejezetten hátrányos, hiszen legnagyobb esélye az Alföldön diplomát szerzők Alföldön maradásának van. A frissen végzett diplomások helybenmaradására/elvándorlására vonatkozóan csak néhány felmérés van, ám ezek arra utalnak, hogy – miközben az elvándorlás üteme az Alföld legtöbb

megyéből 1990-hez képest töredékére csökkent – a képzett munkaerő elvándorlása abszolút számában is inkább fokozódott (Teperics 2002), ami nyilvánvalóan a gazdaság prosperitás hiányával, a kedvezőtlenebb jövedelem-, illetve karrierlehetőségekkel függ össze.

Az állam megváltozott szerepe és az önkormányzatiság hatásai

Az államnak természetesen továbbra is lehetősége nyílt a spontán tőkemozgások kedvezőtlen hatásainak mérséklésére, így az Alföld esélyeinek javítására is. Az új viszonyok között persze ennek mértéke mind a korábbiakénál, mind pedig a piaci determinációk hatásánál lényegesen kisebb lehetett, s immár nagyobb részben csak közvetett eszközök állnak ehhez rendelkezésre. A beavatkozásra két részpolitika: a regionális politika, illetve a gazdaságpolitika révén nyílt leginkább lehetőség.

A közvetlen területfejlesztési hatású állami támogatások – a területfejlesztési alapok, illetve a különböző egyéb, pl. agrár-, út-, munkaerő-piaci stb. alapok, illetve a címzett és céltámogatások – kilencvenes évekbeni területi megoszlását vizsgáló elemzés tanúsága szerint (Nemes Nagy et al 2000) országos összesítésben valóban a kiegyenlítés irányába hatottak a területfejlesztési források. Az Alföldet vizsgálva ugyanakkor már nem ilyen egyértelmű a helyzet, hiszen az egy lakosra jutó támogatások országos átlagértékét csak Szabolcs-Szatmár-Bereg és Békés megye haladta meg, noha valamennyi alföldi megye fejlettsége az országos átlag alatt van. Ráadásul azokból a forrásokból, amelyek a magánbefektetők érdeklődését leginkább növelik a térségek iránt – a nagy közlekedési beruházások és a gazdaságfejlesztési alap –, az Alföld csak egészen minimális mértékben részesedett. Azok a fejlesztések pedig, amelyekben a legnagyobb volt az Alföld súlya a kilencvenes években – elsősorban a gázhálózat, kisebb mértékben a csatornahálózat és a helyi úthálózat kiépítése – ugyan javították a lakosság életminőségét, de nemigen tudtak hozzájárulni a helyi gazdaságok dinamizálásához, a munkahelyteremtéshez.

Ha pedig figyelembe vesszük a közvetett állami támogatásokat, kedvezményeket (pl. adó- és vámkedvezmények), valamint az összes, költségvetési forrásból finanszírozott beruházást – ezek együttes összege többszöröse a közvetlen fejlesztési célokra nyújtott támogatásokénak –, még kedvezőtlenebb a helyzet, hiszen allokációjuk egyértelműen az elmaradott térségek, köztük az Alföld hátrányát mutatja. **Az állami beruházásokat tekintve még viszonylag kicsi a lemaradás: az 1991-2000. években megvalósult, központi költségvetési szervezetek által finanszírozott beruházások összehasonlító áron számolt, egy lakosra vetített értéke a hat alföldi megye átlagában „csak” mintegy 10%-kal**

maradt el a többi vidéki térség átlagától. (E vonatkozásban inkább Budapestnek a másik 19 megye összesített beruházási értékét is meghaladó részesedése, illetve az Alföldön belül a jelentős szóródás – Csongrád és Hajdú-Bihar megye magas, Szabolcs-Szatmár és Bács-Kiskun országos összevetésben is a legalacsonyabbak közé tartozó – értéke elgondolkodtató.) Az adókedvezmények terén viszont hatalmas az aránytalanság: a 90-es évek második felében a hat alföldi megye még a vidéki cégekhez került adókedvezmények összértékéből is csak kb. 12-13%-kal, azaz a vidéki Magyarországból képviselt 35%-os lakossági és 30%-os gazdasági (GDP-beli) súlyától egyaránt jelentősen elmaradó mértékben részesedett. A vámkedvezményeket tekintve még nagyobb a különbség: 2001-ben az ország 116 ipari vámszabadterületéből csak 16 volt az Alföldön (ebből 8 Kecskeméten), a vámszabadterületi export országos értékéből (és így nagyjából a vámkedvezményekből is) pedig mintegy 4%-os volt az Alföld aránya. Hasonló a helyzet az ipari parkokkal kapcsolatban is: bár látszólag, a parkok számát tekintve az Alföld helyzete átlagosnak tűnhet, az ipari parki kibocsátásból már jóval 10% alatti.¹

Mindennek az alapvető magyarázata az, hogy a gazdaság fejlesztése érdekében kínált legnagyobb összegű állami kedvezményeket (pl. a nagyberuházóknak nyújtott adókedvezmény, a vámszabadterületi kedvezmények, az ipari parki kedvezmények stb.) beruházásaik nagysága és jó érdekérvényesítő pozíciójuk miatt túlnyomórészt a külföldi nagybefektetők tudták igénybe venni, így ezek eloszlása is az ő területi preferenciáikhoz igazodott. Fel kell vetni ugyanakkor az állam felelősségét is: azt nevezetesen, hogy a regionális politika, a területi kiegyenlítés szempontja a gazdaság-, infrastruktúra- és egyéb részpolitikákat az évtized folyamán nem tudta érdemben befolyásolni a sajátos ágazati érdekekkel és a hatékonyság elvével szemben, és ennek a helyzetnek egyik vesztese volt az Alföld is.

A piacgazdaságra való áttérés mellett a települések fejlődését befolyásoló másik legfontosabb változás a helyi önkormányzati rendszer létrejötte volt. Ez már rövid távon is egyértelműen nagy hatású, pozitív fejlemény volt, hiszen önálló igazgatási, gazdasági és közösségfejlesztő entitás kialakulásának lehetősége teremtődött meg minden településen, amely a korábbiakhoz képest összehasonlíthatatlanul tágabb teret nyújt a helyi kezdeményezéseknek, így a városfejlesztő erőfeszítéseknek is. Az önkormányzatok finanszírozása azonban az évtized során meglehetősen kedvezőtlenül alakult, ráadásul e téren

¹ A felsorolt arányok a KSH, az APEH és a Gazdasági Minisztérium hivatalos adatai alapján készült saját számítások eredményei.

jelentős mértékű egyenlőtlenségek keletkeztek az egyes régiók, illetve a kisebb és nagyobb települések önkormányzatai között (**Lados 1998**).

Az önkormányzati költségvetések legnagyobb részét a feladatok nagyságához igazított, normatív állami támogatás képezi ugyan, ám ennek felhasználása szigorúan kötött. Az önkormányzatok vagyonhoz juttatása során létrejött önkormányzati vagyon értéke viszont – amely a települések egyik legfontosabb szabadon felhasználható tőkéjét, a kötelező önkormányzati feladatok ellátásán túli tevékenységek finanszírozásának egyik forrását volt hivatott megteremteni – nagyjából a fejlettségi viszonyokkal, a korábbi gazdaság teljesítőképességével volt szinkronban. Így az Alföld településeinek többsége az önkormányzati finanszírozás tekintetében is hátrányos helyzetbe került: az egy lakosra jutó, önkormányzatoknak átadott vagyonérték (zömmel közművagyon, illetve helyi vállalatok részvényei) mutatója alapján az alföldi megyék közül csak Csongrád érte el még a vidéki (Budapest nélküli) átlagot is. Ezen belül ráadásul itt is kimagasló volt a nagyvárosok, praktikusán a megyeszékhelyek súlya, hiszen a közművek nagy része, illetve a nagyobb vállalatok központja jórészt ezekben összpontosult (Rechnitzer 1998), míg a kisebb városok és a falvak többsége csak igen szerény méretű forráshoz jutott. Hasonló a helyzet a többi fontos "szabad felhasználású" önkormányzati bevételi forrással, a helyi adókkal, illetve az állam által átengedett bevételekkel (mint például az SZJA helyben maradó része) is, amelyekből szintén a gazdagabb lakosságú, és/vagy dinamikusabb gazdasággal, erős nagyvállalatokkal rendelkező településeken – elsősorban tehát Közép- és Nyugat-Magyarországon, illetve a nagyobb városokban – képződhetnek jelentősebb helyi források. (E determinációt érdemben csak a helyi adók rendszerének átalakítása, az adókiivetés jogának térségi szintre helyezése, illetve a bevételeknek a kisebb településeket is érintő megosztása oldhatná fel.)

Az 1990-es évek második felére az önkormányzati finanszírozás helyzete tovább romlott, és a településfejlesztéshez szükséges "saját erő" települési-területi differenciáltsága is tovább éleződött. A kötelező önkormányzati feladatok körének folyamatos bővülését nem kísérte a normatív finanszírozás ezzel arányos növelése, így a települések saját bevételeikből is egyre többet voltak kénytelenek a kötelező feladatok ellátására fordítani, sokan pedig az 1990–93-ban kapott vagyonuk mobilizálható részeit is kénytelenek voltak értékesíteni, felélni (amiben a kisebb településeken fokozottabban közrejátszott a vagyongazdálkodáshoz szükséges gazdasági, pénzügyi szakértelem hiánya is) (**Lados 1998**). **Mindez természetesen az Alföld önkormányzatait is sújtotta.**

*A régió helyzetét összegezve mindezzel együtt leszögezhető, hogy az Alföld – történeti múltjában gyökerező – sajátos fejlődési útjának, önálló társadalmi-gazdasági arculatának már a korábbi évtizedekben is tapasztalható visszaszorulása mára két értelemben is teljessé vált. Egyrészt, immár sem a **gazdaságilag** fejlett és elmaradott, illetve dinamikus és stagnáló térségek határvonala, sem pedig a fejlődés és lemaradás strukturális tényezőinek térszerkezete nincs semmilyen átfedésben az Alföld határaival: az **Alföld, illetve a vele határos észak-magyarországi és dél-dunántúli térségek közötti különbségek minimálissá váltak** (Nemes Nagy 1999a). Másrészt, **miután a kilencvenes években nem nagyon akadt példa az Alföld „másságára”, az itteni sajátos hagyományokra alapozó sikeres település-, vagy térségfejlesztési stratégiára, egyre többen vélik úgy, hogy ma már az Alföld településeinek többsége számára sem elsősorban a régió speciális, más térségektől elválasztó vonásai kínálják a megújulás és felzárkózás esélyét, hanem inkább az átfogó – országos, nemzetközi – fejlődési trendekhez való csatlakozás feltételeinek javítása** (Baukó 1999).*

2. Az alföldi településhálózat belső differenciálódása

Az objektív meghatározottságok szerepe

1990 előtt Magyarországon a területi egyenlőtlenségek fő dimenzióját – a Budapest–vidék dichotómia mellett – a településhierarchia menti különbségek jelentették. **A települési differenciálódás, különösen a megyeszékhelyek relatív előnye környékük kisebb városaihoz, illetve falvaihoz képest az Alföldön még markánsabbnak mutatkozott. A személyi jövedelmek vonatkozásában jól mutatják ezt az 1/b. táblázat 1989-es adatai: míg az ország többi részében a megyeszékhelyek lakosságának jövedelme átlagosan csak 11%-kal haladta meg a többi városét, és 42%-kal a falvakét, addig az Alföld esetében 32, illetve 72% volt a különbség mértéke.** Az alföldi nagyvárosok **viszonylag** kedvezőbb kiindulási helyzete miatt várható volt tehát, hogy a válságjelenségekkel szembeni ellenálló erejük, illetve megújulóképességük jobb lesz a kisvárosokénál az állami dominanciájú területi és településfejlődés korszaka, s a megyeszékhelyek adminisztratív kiemelésének, „kiemelten fejlesztett” státusának megszűnése után is.

A 90-es évtized folyamatai mindezt messzemenően igazolták. Országosan a régiók közötti, nagytérségi differenciálódás erősödött fel igazán, és vált a térbeli egyenlőtlenségek legfőbb dimenziójává (Nemes Nagy 1999a), a települési **hierarchia** differenciáló szerepe ehhez képest ma mérsékeltebb. A falvak átlagos fejlettsége ugyan a válság időszakában

valamelyest tovább távolodott a városokétól (elsősorban a megyeszékhelyekétől), ám 1993–94 után – bár kifejezett **kiegyenlítődés** csak Északnyugat-Magyarországon **tapasztható** – országos átlagban már nem növekedett sem a falvak és a kisvárosok, sem pedig a kisvárosok és a nagyvárosok közötti különbség. Az országos összevetésben „általánosan” elmaradott Alföldön ugyanakkor a településhierarchia menti differenciálódás erősebb, mint a rendszerváltáskor, illetve mint az ország más térségeiben: elsősorban a megyeszékhelyek előnye nőtt a környező kisvárosokhoz és falvakhoz képest (Csatári 2002). Jól mutatják ezt a jövedelmi adatok: **2000-ben is** az alföldi falvak vannak legjobban **(33%-kal)** elmaradva a **többi térség falvainak** országos jövedelmi átlagától, a nem-megyeszékhely városok relatív elmaradása csak alig kisebb **(30%)**, az alföldi megyeszékhelyek jövedelmi pozíciója ellenben nem rosszabb lényegesen a megyeszékhelyek országos átlagánál **(11%-os lemaradás)** (1/a. táblázat).

A rövid távú gazdasági folyamatok alapján tehát kijelenthető, hogy az átalakulás legnagyobb vesztesei az Alföldön – sokkal inkább, mint az országban – a falvak, illetve a falusi térségek voltak; az Alföld növekvő lemaradása elsősorban a kisvárosok és a falvak lemaradását jelenti. **Az 1/a. táblázat adataiból az is kiszámítható, hogy 1989 és 2000 között az alföldi falvak 13,5%-kal kerültek távolabb a többi térség falvainak jövedelmi átlagától, a kisvárosok esetében is 12,5% a lemaradás növekedésének mértéke, míg a megyeszékhelyek esetében alig 6%, vagyis épp az a településcsoport szakadt le legnagyobb ütemben, amely már 1989-ben is a legjobban le volt maradva az ország többi részének megfelelő településtípusaitól. Különösen aggasztónak tűnik mindez, ha belegondolunk, hogy az Alföldön mind a falvak, mind pedig a kisvárosok átlagos mérete nagyobb, mint a Dunántúlon vagy Észak-Magyarországon, ami az Alföldön éppen hogy mérsékeltebb különbségeket indokolna a településhierarchia szintjei között.**

A városhálózat oldaláról megfogalmazva: a megyeszékhelyek többé-kevésbé képesek voltak a lépéstartásra, tágabb környezetük dinamizálására azonban általában már nem, a kisvárosok többségének fejlődési pályája pedig éppenséggel a falvakéval mutat több hasonlóságot. **Az Alföld helyzete ebből a szempontból is sajátos: míg az ország más megyéiben a kisvárosok és a falvak közötti jövedelemkülönbség ma is kisebb mértékű, mint a megyeszékhelyek és a kisvárosok közötti eltérés, az Alföldön – s ezen belül Szabolcs-Szatmár-Bereget kivéve valamennyi megyében – éppen fordított a helyzet (1/b. táblázat).** Különösen áll mindez az 1990 után várossá nyilvánított településekre. **A személyi jövedelmek alakulására vonatkozó, itt külön nem részletezett számításaink szerint a településkörben mind az évtized eleji visszaesés, mind pedig az azt követő változások**

mértéke a környező falvak átlagával gyakorlatilag azonos volt. Ezen – az MTA Regionális Kutatások Központjában az évtized során szerzett kutatási tapasztalatainkkal egybevágó – adatok tanúsága szerint a megváltozott közegben egyelőre nem tudott érzékelhető fejlődési impulzusokat generálni a várossá nyilvánításnak a „rég rendszerben” oly nagy fontosságú aktusa.

Az előzőekben felsorolt számos, az Alföld egészére összességében kedvezőtlenül ható tényező összehatásaként tehát szűk gazdasági-jövedelmi értelemben az Alföldön – egy-két speciális esettől eltekintve – a városok sikere is legfeljebb relatív lehetett: csak a többi alföldi városhoz, illetve a falvak túlnyomó részéhez képest fejlődtek gyorsabban. Az Alföld átlagánál kisebb visszaesés, majd dinamikusabb növekedés a hasonló nagyságrendű nem-alföldi városok átlagához képest általában már csak kisebb lemaradást (főként a városhierarchia alsóbb szintjein) vagy lépéstartást (néhány nagyobb városnál) jelentett.

Az alföldi települések kilencvenes évekbeli differenciálódásának egyik legfontosabb, a nagyvárosok pozícióit erősítő tényezője a szolgáltató szektor jelentőségének növekedése, illetve átalakulási folyamatai voltak. A foglalkoztatási szerepüket megőrző *közszolgáltatások* (oktatás, egészségügy, közigazgatás) munkahelyei a nagyvárosokban koncentráálódtak, míg az átmeneti időszakban leépülő termelő ágazatok nagyobb arányban voltak jelen a kisvárosokban és a községekben. Az agrárszektor, illetve a közszolgáltatások országosnál magasabb alföldi aránya miatt ezek a hatások – **vagyis a foglalkoztatási szerkezetnek a termelő ágazatoktól, különösen a mezőgazdaságtól a szolgáltatások felé való eltolódása** – itt felerősödve jelentkeztek. A foglalkoztatás-bővítő *pénzügyi-üzleti szolgáltatások* is tipikusan nagyvárosi tevékenységek. Az évtized első felében a kereskedelmi kisvállalkozások, illetve az egyszerűbb személyi szolgáltatások terjedése ugyan a kisebb településeket is érintette, ám az *új kereskedelmi formák* (hipermarketek, diszkontok, bevásárlóközpontok stb.) megjelenése, és a fogyasztói szokásokat átalakító hatása – **jelesül, hogy az emberek pénzük egyre nagyobb hányadát költik el a jellemzően a nagyvárosokban előforduló új típusú üzletekben, miközben a minden településtípusban előforduló kis boltok részesedése csökkenő** – ismét csak a nagyobb településeknek kedvezett. A kisebb vásárlóerő miatt a multinacionális kereskedelmi láncok csak valamivel később és – egyelőre – koncentráltabban jelentek meg az Alföldön, mint az ország más részein, **s ez utóbbi tény** is a megyeszékhelyek forgalmát, jelentőségét növelte. Hasonló folyamatok mentek végbe a növekvő jelentőségű banki és biztosítási szektorokban is (Nagy 2002).

A közszolgáltatások közül az *oktatás* szerepét érdemes kiemelni. A felsőoktatásnak az évtized során lejátszódott expanziója (és az intézmények integrációja) is a nagyobb, egyetemi-főiskolai centrum-szerepű városok erősítette igazán. Noha a bővülésnek köszönhetően a kisebb településekből is többen jutnak diplomához, a vonatkozó vizsgálatok szerint a magasabb létszámon belül is megmaradtak a hallgatók származási helyei között tapasztalható településhierarchia szerinti egyenlőtlenségek (Teperics 2002). Ráadásul az új területi folyamatok közepette ez a tényező is a nagyvárosok erőforrás-koncentráló, elszívó hatását erősítette: a friss diplomások közül még az alföldi intézményekben végzettek közül is csak kevesen mennek (vissza) a kevesebb munkahelyet, illetve perspektívát kínáló kisebb településekre (Teperics 2002).

A helyi szereplők mozgástere

Az eddigiekből következően az általánosságban kedvezőtlen adottságok mellett az egyes alföldi városok fejlődési lehetőségeinek különbségeit is nagyjából objektív, **a helyi szereplőktől független** külső körülmények (méret, fekvés, az örökölt gazdaság szerkezet stb.) határozták meg, a helyi szereplők mozgástere viszonylag kicsi volt. A közvetlen önálló fejlesztési lehetőséget jelentő önkormányzati beruházások is csak kivételes esetben határozhatták meg egy település sorsát, hiszen ezek aránya az évtized folyamán megvalósult investíciók összértékéből a hat alföldi megyében átlagosan csak 6,2% volt, (igaz, ez valamivel nagyobb az országos 4,4%-os átlagnál, ami mutatja az alföldi önkormányzatoknak a települések fejlődésében játszott relatíve nagyobb szerepét). **Mindez persze nem determinálta teljesen az egyes városok gazdasági teljesítményét, nem zárta ki teljesen a helyi kezdeményezésektől, illetve sajátosságoktól függő, többé-kevésbé eltérő városi gazdaságfejlesztési pályákat: a hasonló pozíciójú városok kilencvenes évekbeli fejlődésében is érzékelhetők olyan, kisebb-nagyobb különbségek, amelyek a helyi városfejlesztő erőfeszítések eltérő eredményességére vezethetők vissza.** Még kevésbé szabták meg a külső determinációk a siker, a megújulás egyéb, nem-gazdasági elemeinek megjelenését.

A települések közötti – jó értelemben vett – versenyre, a helyi kreativitás kibontakoztatására, a helyi stratégiák megvalósítására a legfontosabb és elvileg minden település számára egyformán nyitva álló lehetőséget az állami (minisztériumi, területfejlesztési), illetve egyéb (nemzetközi, magán, alapítványi stb.) *pályázatok* egyre jobban kiszélesedő rendszere jelentette. Ennek szerepét azonban korlátozta a pályázati célok

kötöttsége, amely a helyi fejlesztések irányát az adott helyen leginkább célszerű beruházások megvalósítása helyett gyakran az éppen pályázható célokhoz igazította. Korlátozó hatása volt a pályázati önrészek előteremtésére való képesség különbségeinek is. A kisebb települések közül sok tartósan az „önhibájukon kívül hátrányos helyzetű” önkormányzatok kategóriájába sorolódott, s így automatikusan kizáródott a pályázatokból (ráadásul az „önhiki”-s besorolás elérését néhány átlagos helyzetű önkormányzat – rövidlátó módon – elérendő célnak, forrásszerzési lehetőségnek tekintette). Időről időre felmerült a gyanúja annak is, hogy az egyes polgármesterek/képviselőtestületek politikai színezetéből, kapcsolatrendszeréből fakadó eltérő érdekérvényesítő képessége is befolyásolta az állami források megszerzésének sikerességét. Végül, a pályázatírási elszántság és „szakértelem” különbségei is jelentékeny differenciáló tényezőnek bizonyultak a forrásszerzésben. Ennek egyedi különbségein túl kimutatható, hogy ahol – pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében vagy egyes kistérségekben – megyei, térségi szinten is szervezték, segítették a települések pályázását, ott nagyobb volt az eredményesség.

A rendszerváltás után sokhelyütt fűztek nagy reményeket a *turizmus* fejlődéséhez. Az évtized végéig e téren elért kevés előrelépés azonban megerősítette, hogy az Alföld településeinek többségében a turisztikai potenciál viszonylag szerény, a régió várhatóan hosszabb távon sem lesz a Magyarországra látogató külföldi turisták meghatározó célterülete. A sokszor emlegetett öko-, gyógy-, falusi stb. turizmus iránti kereslet pedig kevésbé tömeges, kisebb fizetőképességű (a belföldiek szerepe nagyobb), ráadásul nagy költségű infrastruktúrafejlesztést és marketinget igényel. A tradicionális gyógyfürdők városai (elsősorban Hajdúszoboszló és Gyula), a kulturális értékekben gazdag két régióközpont, a határmenti bevásárlóturizmus célpontjai, a Tisza-tó, Bugac és Hortobágy közeli települések, illetve néhány új kezdeményezés (fesztiválok, rendezvények) színtere azonban képes volt kisebb-nagyobb mértékben profitálni a turizmusból.

Új esélyt, egyszersemind potenciális differenciáló tényezőt jelentett a helyi szereplők számára a *térségi szerveződések* lehetősége is. Kezdetben azonban – a többi országrészhez hasonlóan – az önkormányzati önállóság eufóriája gátolta ezek kibontakozását, s bár az évtized második felében a területfejlesztési törvény és néhány egyéb, a települések összefogását preferáló szabályozó hatására megerősödtek ezek a kezdeményezések – a kistérségi területfejlesztési társulásokba például majd minden önkormányzat bekapcsolódott – , lényeges hatásuk a települések fejlődésére egyelőre csak kivételképpen van. Az Alföldön is **meglehetősen kevés** a jól működő, gyakorlati eredményeket is felmutatni képes kistérségi társulás. Az ilyenfajta integráció hagyományai ugyanis **gyengék**, a nagyobb településméret

miatt kisebb az egymásra utaltság kényszere, **mint az ország más térségeiben**, a térségi szinten elosztott területfejlesztési támogatások összege csekély, így az együttműködés terepe általában szűk, az intézményes működés pedig leggyakrabban formális. Különösen igaz ez a nagyvárosok körzeteiben, mert a nagyvárosok vezetői általában nem érzik magukat ráutaltak a kistérségi együttműködésre, a környékbeli települések pedig azt sérelmezik, hogy a központi település kedvezőbb mutatói miatt ők is kikerülnek a területfejlesztés kedvezményezett kistérségeinek köréből. Az egymáshoz közeli nagyobb városok ugyanakkor – **amint az az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézetében folytatott kutatásaink alapján, illetve a területfejlesztési tervek készítésekor adódott tapasztalatainkból egyértelműen kiderült** – elsősorban versenytársnak tekintik egymást a tőkéért, illetve a fejlesztési forrásokért vívott küzdelemben, s folyamatosan beárnyékolta viszonyukat a regionális átszervezéssel kapcsolatos félelem, a „régiónközponti” címmel kapcsolatos vita is.

1990 óta potenciálisan komoly településfejlesztési lehetőséget jelenthetnek a *nemzetközi településkapcsolatok* is, elsősorban az országhatárhoz közeli városok számára. Ezek kibontakozását, érdemi fejlesztő tényezővé válását azonban az Alföldön a kilencvenes években még jobbra megakadályozta, hogy **itt** az országhatár túloldalán **Magyarországhoz** hasonlóan, vagy még kevésbé fejlett, transzformációs válságban levő, ráadásul erősen centralizált országok vannak (Jugoszlávia, Románia, Ukrajna), ezért a gazdasági kooperációra kicsi a lehetőség, inkább a versenyhelyzet domináns. Időnként gátolták az együttműködést a nemzetiségi feszültségek is. Megemlítendő továbbá, hogy a határok fizikai átjárhatósága (utak, határátkelők) sem hasonlítható az európai uniós, vagy akár az osztrák határ menti helyzethez, ám a határ menti kapcsolatok gyengeségének nem ez a fő oka (Kiss 2000). Így leginkább a bevásárlóturizmus, illetve a feketegazdaság – üzemanyag-csempészet, KGST-piacok, fekete-foglalkoztatás – hatása emelhető ki, amely azonban csak néhány városban, elsősorban határátkelők közelében játszott jelentősebb szerepet. Ilyenek a nagyvárosok közül elsősorban Nyíregyháza és Szeged, a kisebbek közül Záhony, Kisvárd, Csenger, Mátészalka, Baja, Kiskunhalas és Gyula.

Az azonos hierarchiaszintű városok között is komoly különbségek alakultak ki ugyanakkor például a *helyi vagyonnal való gazdálkodás* sikerességében. Néhány esetben – például a multinacionális kereskedelmi tőkének az évtized második felében az alföldi nagyvárosok iránt is intenzíven megnyilvánuló érdeklődését kihasználva – a sikeres önkormányzati ingatlanpolitika lényeges településfejlesztő erővé tudott válni. Az adott keretek ellenére szintén jelentősen eltért egymástól az önkormányzatok stratégiája és a városok eredményessége a helyi vállalkozások támogatásában, a helyi adópolitikában, a

városimázs formálásában és a településmarketingben, valamint a civil szférának és a helyi polgároknak a városfejlesztésbe való bevonásában is. E tényezők azok, amelyek hatása a statisztikák fejlettségi adatsoraiban rövid távon nehezen kimutatható, ám a települések polgárainak életminőségében, „közérzetében” gyakran a materiális jólét mutatóinál is fontosabb szerepet játszanak, s egyúttal amelyekben viszonylag kisebb az objektív kényszerek szerepe. Alakulásukban – miként a városfejlesztés többi „helyi” eszközének eredményességében – az Alföldön is a polgármesterek, kisebb részben az önkormányzati képviselőtestületek rátermettsége, aktivitása, stratégiája volt a legfontosabb.

Irodalom

- Barta Gy.: A területi gazdasági különbségek változása 1960-1975 között. In: Területi Statisztika 1977/5. 522-537. old.**
- Baukó T. (szerk.): Az Alföld a XXI. század küszöbén. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, 1999.
- Csatári B.: Az új európai területfejlesztési perspektívák lehetséges adaptációja az Alföldre. In: Csatári B.–Timár J. (szerk.): Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2002. 186-203. old.
- Illés I.: Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002. (a)
- Illés I.: Területfejlesztés Magyarországon a XX. században, Bp. 2002. (kézirat) (b)**
- Kiss J.: Az ágazati gazdaság szerkezet szerepe a regionális differenciálódásban Magyarországon. In: Tér és Társadalom 1998/1–2. 138-162. old.**
- Kiss J. P.: Illúziók nélkül – A határátkelőhelyek szerepe a határmenti kapcsolatok alakulásában az ukrán, a román és a jugoszláv határszakaszon az 1990-es években. In: Tér és társadalom 2000/1. 179-192. old.**
- Lados M.: Az önkormányzati finanszírozás lehetséges jövőbeli irányai. In: Tér és társadalom 1998/1-2. 59-86. old.**
- Nagy E.: A szolgáltató szektor az Alföldön. In: Csatári B.–Timár J. (szerk.): Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2002. 106-129. old.
- Nemes Nagy J.–Fekete A.–Kullmann Á.–Szabó P.: A területi fejlődés „állami” és „piaci” útjai az 1990-es években. Területi Statisztika 2000/3. 203-220. old.

Nemes Nagy J.: A tér a társadalomkutatásban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1998.

Nemes Nagy J.: Átrajzolódó térképek. In: Kurtán S.–Sándor P.–Vass S. (szerk.): Magyarország politikai évtizedkönyve. Ezredvég Politikai Alapítvány, Budapest, 1999. 657-672. old. (a)

Nemes Nagy J.: Elágazó növekedési pályák az ezredvégi Magyarországon. In: Nemes Nagy J. (szerk.): Helyek, terek, régiók. (Regionális tudományi tanulmányok 4.) ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, 1999. 65-86. old. (b)

Rechnitzer J. (szerk.): A privatizáció regionális összefüggései. ÁPV Rt.–Kulturtrade, Budapest, 1998.

Teperics K.: A Hajdú-Bihar megyei diplomások munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata. Debreceni Egyetem Földrajz Tanszék, Debrecen, 2002.

1/a. táblázat. Az egy lakosra jutó adóköteles jövedelem alakulása az országos átlag százalékában 1989-2000

Megye	Összesen			Falvak*			Városok* a megyeszékhely nélkül			Megyeszékhely		
	1989	1994	2000	1989	1994	2000	1989	1994	2000	1989	1994	2000
Budapest	140	156	156									
Pest	103	97	101	96	88	92	111	109	113			
Fejér	103	106	115	87	84	90	112	115	127	122	136	152
Komárom-E.	107	95	104	98	84	94	111	105	113	114	95	107
Veszprém	99	98	103	84	75	84	106	103	107	118	141	146
Győr-M.-S.	101	104	113	82	81	92	107	113	115	122	130	144
Vas	92	102	114	76	80	91	93	106	120	114	130	140
Zala	89	97	95	72	71	72	99	112	106	114	131	128
Baranya	95	88	85	74	60	58	96	85	82	114	117	113
Somogy	82	81	77	65	59	57	96	98	91	107	115	108
Tolna	87	92	88	73	66	65	91	105	102	123	138	124
Borsod-A.-Z.	89	81	77	71	60	58	97	90	87	112	109	102
Heves	90	87	90	78	68	73	98	100	102	112	127	127
Nógrád	91	79	79	80	64	66	97	92	91	111	103	101
Hajdú-B.	85	79	78	63	50	51	79	69	69	106	107	106
Jász-N.-Sz.	88	81	80	72	58	58	85	78	76	122	131	128
Szabolcs-Sz.-B.	67	63	62	53	45	44	74	72	72	97	103	99
Bács-K.	82	76	74	68	58	56	83	77	72	109	112	112
Békés	84	80	74	68	60	57	87	83	77	112	116	105
Csongrád	93	95	88	67	61	60	89	85	80	115	125	115
Összesen:	100	100	100	76	68	71	95	93	93	113	118	118
A 6 alföldi megye együtt	82	78	75	64	53	53	83	77	74	109	115	110
Az ország többi része	107	109	110	81	74	78	103	103	105	115	121	123

1/b. táblázat. A három településtípus egy főre jutó jövedelemkülönbségeinek alakulása 1989-2000

Megye	A megyeszékhely jövedelemelőnye megyéje kisvárosainak átlagához képest			A nem-megyeszékhely városok átlagos jövedelemelőnye megyéjük falvaihoz képest			A megyeszékhely előnye megyéje falvainak átlagához képest		
	1989	1994	2000	1989	1994	2000	1989	1994	2000
Budapest									
Pest				16%	24%	22%			
Fejér	9%	18%	20%	28%	37%	42%	40%	62%	69%
Komárom-E.	3%	-9%	-5%	14%	25%	21%	17%	13%	15%
Veszprém	11%	37%	36%	26%	38%	28%	40%	89%	74%
Győr-M.-S.	14%	14%	25%	30%	40%	24%	48%	60%	56%
Vas	22%	23%	17%	22%	31%	32%	49%	61%	54%
Zala	15%	17%	22%	38%	57%	46%	58%	84%	78%
Baranya	19%	37%	38%	31%	43%	41%	55%	96%	95%
Somogy	12%	18%	19%	48%	65%	57%	66%	94%	87%
Tolna	35%	31%	22%	25%	60%	57%	68%	109%	93%
Borsod-A.-Z.	15%	21%	16%	37%	51%	51%	57%	83%	76%
Heves	14%	27%	25%	26%	47%	40%	44%	87%	75%
Nógrád	14%	12%	12%	21%	42%	37%	38%	59%	53%
Hajdú-B.	35%	55%	54%	24%	38%	36%	67%	114%	109%
Jász-N.-Sz.	43%	68%	67%	19%	35%	32%	70%	127%	121%
Szabolcs-Sz.-B.	30%	42%	38%	40%	62%	63%	82%	130%	124%
Bács-K.	31%	46%	54%	23%	34%	29%	60%	95%	100%
Békés	29%	40%	36%	27%	38%	35%	64%	93%	84%
Csongrád	29%	46%	44%	33%	41%	33%	71%	106%	92%
Összesen:	18%	27%	26%	26%	37%	32%	48%	75%	67%
A 6 alföldi megye együtt	32%	48%	48%	31%	44%	41%	72%	114%	109%
Az ország többi része	11%	17%	17%	27%	40%	35%	42%	64%	58%

* Az adatok a 2000. január 1-jén érvényben levő közigazgatási besorolásra vonatkoznak (főváros, 18 megyeszékhely, 203 egyéb város, 2913 község)

Forrás: APEH SZTADI-adatok alapján saját számítások